

Łukasz JUREŃCZYK

Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Afganistanu w latach 1945-1963

Abstract

US policy towards Afghanistan in the years 1945-1963

Article characterizes U.S. policy towards Afghanistan in the years 1945-1963. The author shows the motives of action of the next U.S. governments in Afghanistan, as well as the barriers that stand in the way of closer relations between the two countries. The article characterizes the action of the United States towards Afghanistan in the diplomatic, economic and military sphere. The analysis is carried out taking into account the international context which plays crucial role.

Key words: United States, Afghanistan, politics.

Przedmiotem analizy jest polityka Stanów Zjednoczonych wobec Afganistanu w okresie od 1945 do 1963 r. Cezura czasowa otwierająca rozważania związana jest z zakończeniem II wojny światowej i początkiem kształtowania się nowego układu międzynarodowego, w którym dominowała rywalizacja między supermocarstwami w poszczególnych regionach świata, w tym w Afganistanie. Cezurą zamykającą rozważania jest moment odsunięcia od władzy premiera Mohammeda Daud Chana, który przez 10 lat kształtował afgańską politykę oraz śmierć prezydenta Johna F. Ken-

nedy'ego. Artykuł wskazuje motywy polityki Stanów Zjednoczonych wobec Afganistanu, formy współpracy w wymiarze dyplomatycznym, gospodarczym i militarnym oraz bariery dla wsparcia Afganistanu ze strony USA.

Pierwszy kontakt między Stanami Zjednoczonymi i Afganistanem został nawiązany w latach 30. XIX wieku, kiedy podróżnik z Pensylwanii, Josiah Harlan, odwiedzając Azję Centralną, został przyjęty przez afgańskich emirów Shuja Szaha Durraniego (1803-1809, 1839-1842) i Dost Mohammeda Chana (1826-1839, 1845-1863)¹. Początek oficjalnych stosunków amerykańsko-afgańskich datuje się na 1919 r., kiedy, po otrzymaniu niepodległości z rąk Brytyjczyków, reformatorski emir i późniejszy król Amanullah Chan (1919-1926, 1926-1929) wysłał do Waszyngtonu pierwszych emisariuszy z generałem Wali Chanem na czele. Pełne relacje dyplomatyczne ustanowione zostały dopiero w latach 1934-1935, kiedy oba kraje mianowały przedstawicieli na placówki dyplomatyczne. Od tego czasu relacje amerykańsko-afgańskie charakteryzowały się niespójnymi okresami naprzemiennej bliższej współpracy i napięć².

Relacje dyplomatyczne

Po II wojnie światowej Stany Zjednoczone zaczęły odchodzić od prowadzonej w latach 30. XX wieku polityki izolacjonizmu na rzecz kształtowania politycznej roli w stosunkach globalnych poprzez politykę interwencjonizmu³. Tuż po wojnie wydawało się jasne, że Amerykanie będą pełnić na świecie funkcję, jaką wcześniej sprawowała Wielka Brytania. W samym Afganistanie istotny wpływ na kształtowanie tych poglądów miał premier Mohammed Hashim Chan (1929-1946), którego Niemcy ochrzczili mianem „afgańskiego Bismarcka”⁴. Za zwiększeniem zainteresowania dyplomacji afgańskiej relacjami ze Stanami Zjednoczonymi przemawiało kilka czynników. Po pierwsze, Amerykanie byli postrzegani jako przeciwwaga dla wpływów radzieckich; po drugie, Afgańczycy byli wdzięczni Amerykanom za wsparcie dyplomatyczne, które umożliwiało eksport afgańskich towarów pomimo oporów Brytyjczyków; po trzecie, zaawansowana myśl techniczna Amerykanów i zamożność kraju dawały nadzieję na wsparcie procesu modernizacji Afganistanu; po czwarte, Stany Zjednoczone nie były postrzegane jako imperium o aspiracjach kolonialnych, a odległość geograficzna dawała gwarancję braku roszczeń terytorialnych⁵.

¹ Embassy of Afghanistan in Washington D.C., *History*, <http://www.embassyofafghanistan.org/page/history>.

² Institute of Cultural Diplomacy, *Afghan-US Relations*, http://www.culturaldiplomacy.org/understanding-afghanistan/index.php?en_afmusa_relations.

³ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, *US-Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11*, „A Research Journal of South Asian Studies” 2010, vol. 25, s. 146.

⁴ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2009, s. 191.

⁵ *Ibidem*, s. 197-198.

Amerykańsko-afgańskie relacje dyplomatyczne zostały wyniesione do poziomu ambasad w 1948 r. Ambasada Stanów Zjednoczonych w Kabulu formalnie powstała 6 maja 1948 r., natomiast ambasada Afganistanu w Waszyngtonie 23 listopada 1948 r.

Tabela 1. Reprezentanci Afganistanu w Waszyngtonie w latach 1945-1963

Nazwisko	Ranga	Okres
Abdul Hussain Aziz	afgański minister	1943-1948
Mohammed Naim Chan	charge d'Affaires	1948-1950
Abdul Hamid Aziz	charge d'Affaires	1950-1951
Mohammed Kabir Ludin	ambasador	1953-1956
Nadžibullah Torwayana	ambasador	1956-1958
Mohammed Hashim Maiwandwal	ambasador	1958-1963

Źródło: Embassy of Afghanistan in Washington D.C., History, <http://www.embassyofafghanistan.org/page/history>

Tabela 2. Reprezentanci Stanów Zjednoczonych w Kabulu w latach 1945-1963

Nazwisko	Ranga	Okres
Ely E. Palmer	pełnomocnik ministra	1945-1948
Louis G. Dreyfus, Jr.	ambasador	1949-1951
George R. Merrell	ambasador	1951-1952
Angus I. Ward	ambasador	1952-1956
Sheldon T. Mills	ambasador	1956-1959
Henry A. Byroade	ambasador	1959-1962
John M. Steeves	ambasador	1962-1966

Źródło: Embassy of the United States in Kabul, Previous U.S. Ambassadors to Afghanistan, <http://kabul.usembassy.gov/previous-us-ata.html>

Amerykańsko-afgańskiej współpracy splendoru dodawały wizyty dyplomatyczne na najwyższych szczeblach politycznych. W 1951 r. do Waszyngtonu przybył premier Mahmud Chan (1946-1953) na spotkanie z prezydentem Harrym S. Trumanem (1945-1953). W 1953 r. w Kabulu zatrzymał się amerykański wiceprezydent Richard M. Nixon (1953-1961). W 1958 r. podróż po Stanach Zjednoczonych odbył premier Mohammed Daud Chan (1953-1963), spotykając się z prezydentem

Dwightem D. Eisenhowerem (1953-1961) i wizytując Kongres. Pierwszym amerykańskim prezydentem, który odwiedził Afganistan był Dwight Eisenhower. Podróż, którą rozpoczął 9 grudnia 1959 r., miała być spełnieniem jego wieloletniego marzenia. W osobistych notatkach napisał, że Afgańczycy okazali się być narodem najbardziej zdeterminowanym w poprawie swojego bytu, jaki kiedykolwiek poznał⁶. Podczas wizyty prezydent zaoferował 10 mln dolarów pożyczki na budowę lotniska w Kabulu⁷. Pierwsza wizyta afgańskiej głowy państwa w Stanach Zjednoczonych miała miejsce we wrześniu 1963 r., kiedy na zaproszenie prezydenta Johna F. Kennedy'ego (1961-1963) do Waszyngtonu przybył król Mohammed Zahir Szah (1933-1973)⁸. Podczas dwunastodniowej wizyty król wraz z małżonką odwiedził 10 amerykańskich miast, m.in. wziął udział w paradach w Waszyngtonie i w Nowym Jorku, zwiedził San Francisco i Disneyland koło Anaheim w Kalifornii oraz odwiedził Cape Canaveral na Florydzie, w którym Amerykanie prowadzą program kosmiczny. Z kolei na Uniwersytecie w Wyoming król Zahir Szah otrzymał tytuł honorowego doktora. Nawiązana przyjaźń między amerykańskim prezydentem a afgańską parą królewską zakończyła się po kilku tygodniach po powrocie do kraju szokującą informacją o zastrzeleniu prezydenta Kennedy'ego⁹.

Wsparcie gospodarcze

Wybuch II wojny światowej bardzo negatywnie wpłynął na sytuację gospodarczą Afganistanu. Mimo bliskich relacji z Niemcami, Włochami i Japonią kraj pozostał neutralny wobec konfliktu. Afgański eksport do tych państw w zasadzie został wstrzymany. Handel z innymi państwami natrafiał na poważne utrudnienia wynikające m.in. z trwającej wojny podwodnej i zakłóceń w transporcie przez Indie. Załamał się eksport do dotkniętych wojną innych krajów Europy Zachodniej i ZSRR. Po wojnie główne towary eksportowe, tj. skóry karakułowe stanowiące 40% całego eksportu oraz owoce i orzechy stanowiące 34% wywozu¹⁰, zaczęły być wysyłane przede wszystkim do Stanów Zjednoczonych, co trwało do późnych lat 50. XX wieku¹¹.

⁶ F. T. Hiebert, C. N. Sandberg, Ch. P. Thornton, *Remembering the Past: The Early Years of U.S. - Afghan Relations*, <http://www.meridian.org/in-small-things-remembered/about-the-exhibition/remembering-the-past-the-early-years-of-u-s-afghan-relations>.

⁷ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 151.

⁸ Embassy of Afghanistan in Washington D. C., op. cit.

⁹ F. T. Hiebert, C. N. Sandberg, Ch. P. Thornton, op. cit.

¹⁰ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 194.

¹¹ M. K. Ma'arof, *Afghanistan and Super Powers*, New Delhi 1990, s. 140, za: M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 145-146.

W pierwszych latach powojennych program rozwoju gospodarczego Afganistanu był ściśle związany ze współpracą gospodarczą ze Stanami Zjednoczonymi i istotnymi oczekiwaniami wobec mocarstwa co do pomocy ekonomicznej. Przede wszystkim liczone na wsparcie technologiczne i finansowe wielkich przedsięwzięć nawadniających, których realizacja miała doprowadzić do skokowego wzrostu produkcji rolnej, dynamizacji eksportu i stworzenia warunków do osiedlania się na stałe ludności koczowniczej. Oczekiwanie te były m.in. konsekwencją zachwytu Afgańczyków studiujących i pobierających praktyki w Stanach Zjednoczonych nad sukcesem kompleksowego zagospodarowania doliny rzeki Tennessee. Liczyli oni, że podobne rozwiązania można byłoby zastosować w Afganistanie¹². W związku z tym zgromadzone w czasie wojny i zdeponowane na amerykańskich kontach rezerwy afgańskie w kwocie 20 mln dolarów zostały w 90% przekazane, na podstawie umowy z 1946 r. z amerykańskim przedsiębiorstwem Morrison-Knudsen, na budowę systemów irygacyjnych, elektrowni wodnych i dróg w dolinach rzek Helmand i Arghandab¹³. Błędy projektowe, m.in. nieprzewidzenie konieczności budowy dodatkowych obiektów w postaci zapory i zalewu oraz nieuwzględnienie zasolenia gruntów spowodowały jednak, że helmandzki projekt pochłonął ponad 150 mln dolarów zarówno ze środków własnych, jak i pożyczonych, a część nakładów okazała się bezproduktywna¹⁴.

Identyfikując strategiczne znaczenie położenia Afganistanu na skrzyżowaniu azjatyckich szlaków komunikacyjnych, Stany Zjednoczone odpowiedziały pozytywnie na apele afgańskiego premiera Mahmuda Chana, króla Mohammeda Zahir Szaha i przebywającego na emigracji w Europie Zachodniej byłego monarchy Amanullaha Chana o pomoc w rekonstrukcji kraju. Ameryka przekazała w 1945 r. 20 mln dolarów na budowę drogi z Kandaharu do Heratu, a w 1954 r. rozszerzyła pożyczkę do 51,75 mln dolarów¹⁵. Rosnące koszty projektu helmandzkiego spowodowały, że wizytujący Waszyngton minister spraw zagranicznych Afganistanu – Zabuli, zwrócił się z prośbą o pożyczkę w wysokości 118 mln dolarów. Amerykański Eksport Import Bank (Exim) ograniczył jednak kwotę pożyczki do zaledwie 21 mln dolarów. Mimo że minister Zabuli rekomendował rządowi afgańskiemu odrzucenie propozycji pożyczki ze uwagi na jej ograniczony zakres, to została ona przyjęta ze względu na potrzebę strony afgańskiej nawiązania możliwie ścisłych relacji gospodarczych z USA¹⁶. W 1953 r. Afgańczycy zwrócili się do Eximu o kolejną pożyczkę na prace irygacyjne w kwocie 20 mln dolarów. Ostatecznie w maju 1954 r. amerykański bank udzielił pożyczki w wysokości 18,5 mln dolarów, jednak problemy negocjacyjne w tym zakresie

¹² J. Petrus, *W Afganistanie kraju buzkaszi*, Warszawa 1974, s. 39-40.

¹³ K. Harvey, *Afghanistan, The United States, and the Legacy of Afghanistan's Civil War*, <http://www.stanford.edu/class/e297a/Afghanistan,%20the%20United%20States.htm>.

¹⁴ J. Petrus, op. cit., s. 40-41.

¹⁵ K. Harvey, op. cit.

¹⁶ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 147.

spowodowały, że afgańska opozycja polityczna zaczęła coraz głośniej postulować zerwanie związków finansowych z USA¹⁷. Kontrowersyjną kwestią był m.in. brak zgody strony amerykańskiej, żeby część tej kwoty wykorzystać na asfaltowanie kabulskich ulic. Argument Amerykanów, że jakość ulic w stolicy nie ma znaczenia z punktu widzenia rozwoju gospodarczego kraju, wykorzystany został jako jeden z wielu przez krytyków współpracy z USA, optujących za zacieśnieniem relacji z ZSRR, który nie stawiał tego typu zastrzeżeń¹⁸. Asfaltowanie kabulskich dróg przy pomocy ZSRR było tylko wstępem do zapoczątkowanego w 1956 r. szerokiego programu radzieckiego wsparcia dla budowy afgańskiej infrastruktury transportowej, budowy elektrowni i wsparcia rozwoju przemysłu¹⁹.

Równocześnie Amerykanie podejmowali inne inicjatywy w Afganistanie, jednak ich zakres był bardzo ograniczony. 7 lutego 1951 r. podpisana została amerykańsko-afgańska umowa o współpracy technicznej, która przewidywała realizację kilku amerykańskich projektów w rolnictwie, transporcie, oświacie, sektorze wydobywczym i w przemyśle. Dzięki pomocy Amerykanów powstała m.in. fabryka papierosów, obuwia, materiałów budowlanych, garbarnia i tartak. Wybudowali oni również hydroelektrownię w Kandaharze o mocy 1000 Kwh. W rolnictwie wprowadzali nowe gatunki zwierząt hodowlanych, głównie koni i owiec, oraz roślin uprawnych, jak np. zróżnicowane odmiany bawełny, drzew oliwnych i bambusowych²⁰. Zaangażowanie Amerykanów było jednak niewielkie i przykładowo w 1952 r., poza wsparciem projektu helmandzkiego, udzielili oni Afganistanowi pomocy technicznej na kwotę zaledwie 349 tys. dolarów. Dla porównania w analogicznym roku Indiom przyznali pomoc pożyczkową w wysokości 53 mln dolarów, a Pakistanowi 10 mln dolarów. 8 stycznia 1953 r. Amerykanie przekazali Afganistanowi 1,5 mln dolarów tzw. pożyczki zbożowej, rozłożonej w spłacie na 35 lat, która miała zapobiec głodowi mieszkańców²¹.

Mimo że do końca lat 60. XX wieku ponad 60% wszystkich dróg z twardą nawierzchnią zbudowanych zostało w Afganistanie z wykorzystaniem finansowej i technicznej pomocy ZSRR²², to również Amerykanie w pewnym stopniu włączyli się w projekty drogowe w ramach Pierwszego Planu Pięcioletniego, opracowanego przy współpracy z bankiem Exim i realizowanego w latach 1949-1953²³. Sukcesem Amerykanów była budowa trasy Kabul – Kandahar. Ponadto 3 czerwca 1958 r. podpisano afgańsko-amerykańską umowę o budowie i wyasfaltowaniu drogi Spin Bol-

¹⁷ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 199-200.

¹⁸ J. Petrus, op. cit., s. 85.

¹⁹ Ibidem, s. 240-241.

²⁰ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 234.

²¹ Ibidem, s. 201.

²² J. Petrus, op. cit., s. 240.

²³ M. Gawęcki, *Wieś środkowego i północnego Afganistanu*, Wrocław 1983, s. 49.

dak – Kandahar, a 21 czerwca porozumienie o budowie 230-kilometrowej drogi Tor-kham – Dżalalabad – Kabul. Afganistan został podzielony na swoiste strefy wpływów w zakresie budowy dróg: Rosjanie budowali je na północy i zachodzie kraju, a Amerykanie w południowej i wschodniej jego części²⁴. Amerykanie inwestowali również w rozwój afgańskiego transportu lotniczego. W 1957 r. „Pan American” zakupił za 200 tys. dolarów 49-procentowy pakiet akcji afgańskich linii lotniczych „Aryana” i wysłał do Afganistanu 25 pracowników w celu przeprowadzenia szkoleń w zakresie zarządzania i obsługi technicznej. Samoloty „Aryana” zaczęły regularnie latać na trzech trasach międzynarodowych: Kabul – Teheran – Bejrut – Istambuł – Frankfurt – Londyn, Kabul – Taszkent – Moskwa i Kabul – Delhi²⁵.

Amerykańsko-afgańskiej współpracy gospodarczej towarzyszyła wzmożona wymiana ludności. W 1948 r. Amerykanie stanowili największą grupę imigrantów w Afganistanie, co było głównie konsekwencją realizacji wielkiego projektu helmandzkiego. Jednocześnie coraz więcej Afgańczyków kończyło różnego rodzaju studia, szkolenia i kursy w Stanach Zjednoczonych, m.in. na Uniwersytecie Kolumbia, Uniwersytecie Wyoming i na innych uczelniach. Po powrocie do kraju zasilali oni najwyższą kadrę urzędniczą Afganistanu. Powołana w 1961 r. z inicjatywy prezydenta Johna F. Kennedy’ego federalna agencja Korpusu Pokoju (Peace Corps) wysyłała amerykańskich wolontariuszy do pracy w afgańskim sektorze edukacyjnym, ochrony zdrowia i urzędniczym²⁶.

Amerykanie wsparli Afganistan również w sferze edukacyjnej i kulturalnej. Największym przedsięwzięciem, w jaki się zaangażowali, był Uniwersytet w Kabulu. W 1960 r. rozpoczęli budowę nowego kampusu uczelni, na który przeznaczili 3,5 mln dolarów, co stanowiło połowę kosztów²⁷. Od 1949 r., wraz z wieloletnią ekspedycją naukową z Uniwersytetu Harvarda pod przewodnictwem Waltera Fairservisa, Louisa Dupree i jego małżonki Nancy Dupree, rozpoczęły się amerykańskie prace archeologiczne w Afganistanie. W 1953 r. wykopaliska na terenie kraju rozpoczęło muzeum Uniwersytetu w Pensylwanii²⁸. Stany Zjednoczone sponsorowały również trasy koncertowe i wystąpienia w Afganistanie wielu amerykańskich wykonawców, jak m.in. kwartetu „Golden Gate”, pianistki Ann Schein, legend jazzu Dave’a Brubeka i Duke’a Ellingtona, zespołów tanecznych, jak np. „Joffrey Ballet” itp.²⁹

Władze USA demonstrowały zainteresowanie pomocą w rozwoju gospodarczym Afganistanu, jednak w rzeczywistości była ona ograniczona. Zawiodły rachuby władz afgańskich nastawione na szybki rozwój kraju w oparciu o współpracę z USA,

²⁴ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 216.

²⁵ Ibidem, s. 217.

²⁶ F. T. Hiebert, C. N. Sandberg, Ch. P. Thornton, op. cit.

²⁷ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 234.

²⁸ F. T. Hiebert, C. N. Sandberg, Ch. P. Thornton, op. cit.

²⁹ Ibidem.

co potwierdziła wstrzemięźliwość pożyczkowa, znikomość wsparcia technicznego, spadek wpływów z eksportu karakułów na rynek amerykański i problemy inwestycji w dolinie Helmandu³⁰. Badania prowadzone przez Amerykanów w zakresie perspektyw inwestowania w afgański sektor wydobywczy ropy naftowej wyraźnie rozczarowały potencjalnych inwestorów ze Stanów Zjednoczonych. Znacznie większe zainteresowanie wsparciem Afganistanu przejawiał Związek Radziecki, który do 1973 r. pożyczył krajowi prawie miliard dolarów, co stanowiło około 60% całkowitej pomocy z zewnątrz³¹.

Współpraca militarna

Zimna wojna wpłynęła na zwiększenie geopolitycznego znaczenia Afganistanu dla Stanów Zjednoczonych. Podobnie jak Brytyjczycy w XIX wieku, tak Amerykanie po II wojnie światowej zaczęli się obawiać ambicji terytorialnych i ekspansjonizmu Rosji Sowieckiej, która poprzez zdominowanie Afganistanu mogłaby dalej przeć na południe w kierunku Morza Arabskiego³².

Kabul wielokrotnie zwracał się z prośbą o dostarczanie amerykańskiej broni dla zmodernizowania afgańskiej armii. Uzasadniająca tę potrzebę argumentacja władz afgańskich wydawała się być zasadna. Wskazywały one na ekspansjonistyczną politykę Związku Radzieckiego, która mogłaby być powstrzymana wsparciem militarnym i gwarancjami bezpieczeństwa ze strony USA³³. Oczekiwania Afgańczyków wpisywały się w ogłoszoną w 1947 r. przez George'a F. Kennana i przyjętą przez administrację prezydenta Harry'ego Trumana doktrynę powstrzymywania ekspansji komunizmu na świecie³⁴. Afgańskie racje natrafiły jednak na barierę w Waszyngtonie, którego oficjele nie mieli sprecyzowanej, jednorodnej wizji wobec tego kraju i regionu. Część amerykańskich polityków dostrzegała geopolityczne znaczenie Afganistanu i była skłonna nawiązać z nim bliższą współpracę polityczno-militarną. Inni z kolei uważali, że bezpieczeństwo i integralność Afganistanu powinny być gwarantowane przez ONZ³⁵. Istotny wpływ na decyzje miała grupa polityków, która uważała, że dawanie Afganistanowi jakichkolwiek gwarancji i wspieranie go w zakresie militarnym nie leży w interesie Stanów Zjednoczonych.

Na relacjach amerykańsko-afgańskich w zakresie pomocy militarnej najbardziej istotnie ciążyła sprawa konfliktu terytorialnego między Afganistanem i Pakistanem o terytoria zamieszkiwane przez Pasztunów. Kabul nie uznał wyników re-

³⁰ J. Petrus, op. cit., s. 83.

³¹ K. Harvey, op. cit.

³² M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 147.

³³ Ibidem.

³⁴ A. Bógdał-Brzezińska, *Globalizacja polityki Stanów Zjednoczonych 1945-1949*, Warszawa 2001, s. 210.

³⁵ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 194.

ferendum, w którym ludność Pasztunistanu wybrała w 1947 r. przynależność do Pakistanu, jako alternatywę mając jedynie przynależność do hinduistycznych Indii. W związku z tym Afganistan, jako jedyne państwo, głosował przeciwko przystąpieniu Pakistanu do ONZ³⁶, a w 1949 r. ogłosił, że nie uznaje linii Duranda wytyczającej granicę od 1893 r., jako będącej spadkiem po epoce kolonializmu i narzuconej siłą³⁷. Pakistan był dla Amerykanów w tamtym okresie znacznie ważniejszy niż Afganistan. Wynikało to zarówno z 10-krotnie większej liczby jego ludności, jak i położenia geograficznego. Z Pakistanu właściwego był dostęp do Morza Arabskiego, natomiast z tzw. Pakistanu Wschodniego dostęp do Zatoki Bengalskiej, której region był potencjalnym obszarem wpływów ideologicznie wrogich Chin³⁸. Ponadto Pakistan, w odróżnieniu od Afganistanu, zdecydował się przystąpić do CENTO (Central Treaty Organization/Organizacja Paktu Centralnego), czyli stworzonego przez USA sojuszu polityczno-militarnego, który miał przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się komunizmu na Bliskim Wschodzie i w Azji Centralnej. Amerykanie wątpili w skuteczność afgańsko-pakistańskich rozmów dwustronnych w kwestii granicznej, dlatego nie byli skłonni wesprzeć militarnie Afganistanu, aby nie antagonizować Pakistanu³⁹.

Prośby w zakresie wsparcia wojskowego były kierowane z Kabulu do Waszyngtonu corocznie między 1945 a 1949 rokiem. Przykładowo w 1948 r. premier Mahmud Chan rozmawiał z sekretarzem stanu Georgem Marshalllem na temat wsparcia w kwocie 100 mln dolarów na 12 lat w celu m.in. realizacji potrzeb wojskowych, jednak nie przyniosło to oczekiwanych skutków. W kwietniu 1951 r. Mahmud Chan spotkał się w Waszyngtonie z prezydentem Harrym Trumanem, który poinformował go, że Stany Zjednoczone nie są w stanie zrealizować postulatów Afganistanu w kwestii dostaw uzbrojenia. W sierpniu tego samego roku Afgańczycy jeszcze raz wystąpili z oficjalną prośbą o pomoc wojskową. Odpowiedź z 25 listopada zawierała warunki transakcji nie do zaakceptowania przez Afganistan, m.in. płatności w gotówce 25 mln dolarów, samodzielnej organizacji tranzytu przez Pakistan i podania transakcji do publicznej wiadomości⁴⁰.

Stosunek Amerykanów do Afganistanu w kwestii pomocy polityczno-militarnej pokazał, że Waszyngton nie brał na poważnie możliwości włączenia Afganistanu w strefę wpływów obozu sowieckiego⁴¹. Amerykanie odmawiali pomocy militarnej Afganistanowi argumentując, że właśnie wzrost potencjału militarnego Afganistanu

³⁶ R. Piekarowicz, *Cień Amanullaha*, Warszawa 1984, s. 111.

³⁷ J. Polit, *Turcja i Azja Środkowa: między supermocarstwami*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku. 1945-2000*, [red.] M. Bankowicz, Kraków 2004, s. 108.

³⁸ R. Piekarowicz, op. cit., s. 111.

³⁹ D. Kux, *American Changing Outlook on Afghanistan*, „Pakistan Journal of American Studies” 1996, Spring and Fall, s. 10, za: M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 148.

⁴⁰ J. Modrzejewska-Leśniewska, op.cit., s. 202.

⁴¹ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 149.

byłby niebezpieczną prowokacją wobec ZSRR⁴². W rzeczywistości jednak chodziło o utrzymanie możliwie dobrych relacji z Pakistanem. Premier Mohammed Daud Chan znacznie bardziej wspierał Pasztunów w ich dążeniu utworzenia wielkiego Pasztunistanu z zamieszkanymi przez nich terytoriów Afganistanu i Pakistanu⁴³. Ku zaskoczeniu części obserwatorów, nowy premier, rozczarowany polityką Amerykanów, zwrócił się o wsparcie ekonomiczne i wojskowe do Związku Radzieckiego, który stał się głównym partnerem pomocowym i handlowym Afganistanu⁴⁴.

Głoszona przez nowy rząd afgański polityka neutralności i niezaangażowania, przy jednoczesnym praktycznym zbliżaniu się do Związku Radzieckiego, z jednej strony wywoływała niechęć w amerykańskich kręgach rządowych, z drugiej jednak strony zmuszała do działania. Podczas rozmów z września i grudnia 1953 r. Stany Zjednoczone sugerowały, że byłyby gotowe udzielić Afganistanowi pomocy gospodarczej i wojskowej, gdyby ten zgodził się na instalację na swoim terytorium amerykańskich baz wojskowych. Negocjacje te nie przyniosły jednak rezultatów. Na początku 1954 r. prezydent Dwight Eisenhower podał do publicznej wiadomości informację o zgodzie na wojskowe wsparcie Pakistanu, co zbiegło się w czasie z zaostrzeniem sporu afgańsko-pakistańskiego i tym samym postawiło Afganistan w bardzo trudnej sytuacji politycznej⁴⁵. Intensywna pomoc dla Pakistanu związana była z polityką nowego sekretarza stanu USA Johna F. Dullesa (1953-1959), który chciał wesprzeć kraje, głównie południowej Azji, które są w bliskości geograficznej z ZSRR i Chinami, nie uwzględniając jednak Afganistanu.

Strona afgańska wskazywała, że tak istotne wsparcie militarne dla Pakistanu z pominięciem Afganistanu naruszy równowagę sił w regionie. Minister spraw zagranicznych Afganistanu, książę Mohammed Nader Naim, wizytując Waszyngton przestrzegał o możliwości interwencji radzieckiej w Afganistanie i sugerował nawet, że w zamian za pomoc militarną Afganistan mógłby być zainteresowany uczestnictwem w amerykańskim systemie sojuszy CENTO i SEATO (South East Asia Treaty Organization/Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej). Stany Zjednoczone odmówiły jednak ze względu na obawy o reakcję ze strony zarówno Pakistanu, jak i Związku Radzieckiego⁴⁶.

Sytuację tę wykorzystał Związek Radziecki, który oficjalnie ogłosił poparcie dla Afganistanu w kwestii Pasztunistanu. Podczas wizyt w Kabulu w latach 1955 i 1959 Sekretarz Generalny Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR) omawiał z premierem Daud Chanem i królem Zahir Szahem

⁴² N. P. Newell, R. S. Newell, *The Struggle for Afghanistan*, Ithaca, London 1982, s. 41.

⁴³ S. G. Jones, *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*, New York 2010, s. 8.

⁴⁴ Encyclopedia Britannica, *Afghanistan. History*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/7798/Afghanistan/21409/Mohammad-Zahir-Shah-1933-73>.

⁴⁵ J. Petrus, op. cit., s. 84-86.

⁴⁶ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 149.

kwestie międzynarodowe, w tym problem Pasztunistanu. Premier Daud Chan zdecydował o zakupie od ZSRR znacznych ilości uzbrojenia, w tym czołgów T-34 i myśliwców MiG-17⁴⁷. Dyplomacja amerykańska z sekretarzem stanu Johnem F. Dullem i ambasadorem USA w Kabulu Angusem I. Wardem utwierdzali amerykańską administrację w przekonaniu, że zaawansowana militarna, polityczna i ekonomiczna pomoc Związku Radzieckiego dla Afganistanu uczyniła z tego kraju radzieckiego satelitę, czego orędownikiem miał być premier Daud Chan. Było to błędne myślenie, któremu zaprzeczały afgańskie władze, niegodzące się na status sowieckiego satelity⁴⁸.

Potwierdziły to bardzo szybko, kiedy z nadzieją przywitały sformułowaną w 1957 r. doktrynę prezydenta Eisenhowera, w której USA obiecało pomoc ekonomiczną i militarną dla państw Bliskiego Wschodu w obliczu zagrożenia ze strony innych państw, w domyśle ZSRR⁴⁹. Afgańskie władze liczyły, że w razie potrzeby pomoc taka mogłaby objąć również Afganistan i żywiły nadzieje na umacnianie amerykańsko-afgańskiej współpracy, także w dziedzinie militarnej. Amerykanie pozostawali jednak temu niechętni i nie zdecydowali się dobroić Afganistanu⁵⁰. Zgodzili się jedynie na ograniczone szkolenia afgańskich żołnierzy w Stanach Zjednoczonych, które rozpoczęły się w 1958 r. W 1962 r. szkoliło się w USA najwięcej, bo 68 afgańskich żołnierzy, jednak w kolejnych latach liczba ta zaczęła maleć⁵¹.

* * *

Po II wojnie światowej mamy do czynienia z globalizacją polityki amerykańskiej. Stany Zjednoczone zaczęły przeciwstawiać się rozprzestrzenianiu radzieckiej hegemonii poprzez wspieranie, głównie ekonomiczne, ale w określonych sytuacjach również militarne, państw zagrożonych ekspansją ZSRR⁵². Polityka ta nie miała jednak większego zastosowania wobec Afganistanu. Stopniowe zbliżanie się Afganistanu do Związku Radzieckiego spowodowane było niechęcią Stanów Zjednoczonych do udzielenia Afgańczykom szerszego wsparcia gospodarczego, a szczególnie wsparcia wojskowego w postaci dostaw broni i szkolenia armii, przy jednoczesnym istotnym dozbajaniu wrogiego Pakistanu⁵³. W zakresie pomocy gospodarczej, mimo że w Afganistanie wytworzyły się dwie nieoficjalne strefy wpływów gospodarczych – na

⁴⁷ J. Polit, *Środkowoschodnie reformy i przewroty*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku. 1945–2000*, s. 285.

⁴⁸ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 150.

⁴⁹ R. Bania, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta D. Eisenhowera*, Toruń 2000, s. 257-288.

⁵⁰ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 151-152.

⁵¹ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 233.

⁵² A. Bógdał-Brzezińska, op. cit., s. 212.

⁵³ J. Modrzejewska-Leśniewska, op. cit., s. 231.

północy radziecka, na południu amerykańska i innych państw kapitalistycznych, to już w latach 50. XX wieku wyraźnie zaczęła się rysować przewaga pomocowa i tym samym wpływów Związku Radzieckiego w Afganistanie⁵⁴. Dla porównania, w latach 1955-1965 wsparcie radzieckie dla Afganistanu wyniosło 553 mln dolarów, a amerykańskie zaledwie 350 mln dolarów⁵⁵. Zjawisko „wpychania Afganistanu w objęcia Związku Radzieckiego” szczególnie widoczne było jednak dopiero w późniejszym okresie, tj. w latach 60. i 70. XX wieku, kiedy Amerykanie nie wykazywali praktycznie żadnej poważniejszej inicjatywy wsparcia Afganistanu. Na afgańskiej scenie politycznej od 1965 r. zaczęła się umacniać Ludowo Demokratyczna Partia Afganistanu (LDPA), złożona z osób zafascynowanych komunizmem, którzy mogli liczyć na wielopłaszczyznowe wsparcie ze strony Moskwy. Pragnąc wciągnąć ten kraj w sferę swoich wpływów, Związek Radziecki w latach 1956-1978 przekazał Afganistanowi pomoc gospodarczą o wartości 1,26 mld dolarów i pomoc militarną o wartości 1,25 mld dolarów. W tym okresie Stany Zjednoczone przekazały Afganistanowi pomoc o łącznej wartości zaledwie 533 mln dolarów, z czego większość w latach 50. XX wieku, ponieważ później Amerykanie stracili zainteresowanie krajem⁵⁶. Próba prowadzenia przez premiera Mohammeda Daud Chana polityki *bi-tarifi*, polegającej na zachowaniu w stosunkach politycznych i gospodarczych równowagi między Wschodem i Zachodem nie powiodła się, głównie ze względu na brak chęci poważniejszego zaangażowania się Stanów Zjednoczonych w pomoc Afganistanowi⁵⁷.

Bibliografia

Literatura

- Bania Radosław, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta D. Eisenhowera*, Toruń 2000.
- Bógdał-Brzezińska Agnieszka, *Globalizacja polityki Stanów Zjednoczonych 1945-1949*, Warszawa 2001.
- Encyclopedia Britannica, Afghanistan. History*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/7798/Afghanistan/21409/Mohammad-Zahir-Shah-1933-73>.
- Gawęcki Marek, *Wieś środkowego i północnego Afganistanu*, Wrocław 1983.
- Jabeen Mussarat, Mazhar Muhammad S., Goraya Naheed S., *US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11*, „A Research Journal of South Asian Studies” 2010, vol. 25.
- Jones Seth G., *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*, New York 2010.
- Kux Dennis, *American Changing Outlook on Afghanistan*, „Pakistan Journal of American Studies” 1996, Spring and Fall.

⁵⁴ M. Gawęcki, op. cit., s. 50.

⁵⁵ M. Jabeen, M. S. Mazhar, N. S. Goraya, op. cit., s. 153.

⁵⁶ A. Rashid, *Talibowie. Wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, [tł. D. Chylińska, A. Lipszyc, J. Piątkowska], Kraków 2002, s. 38.

⁵⁷ M. Gawęcki, op. cit., s. 50-51.

- Ma'arof Muhammad K., *Afghanistan and Super Powers*, New Delhi 1990.
- Modrzejewska-Leśniewska Joanna, *Afganistan*, Warszawa 2009.
- Newell Nancy P., Newell Richard S., *The Struggle for Afghanistan*, Ithaca, London 1982.
- Petrus Jan, *W Afganistanie kraju buzkaszi*, Warszawa 1974.
- Polit Jakub, *Środkowowschodnie reformy i przewroty*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku. 1945-2000*, [red.] Marek Bankowicz, Kraków 2004.
- Polit Jakub, *Turcja i Azja Środkowa: między supermocarstwami*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku. 1945-2000*, [red.] Marek Bankowicz, Kraków 2004.
- Piekarowicz Ryszard, *Cień Amanullaha*, Warszawa 1984.
- Rashid Ahmed, *Talibowie. Wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, [tł. D. Chylińska, A. Lipszyc, J. Piątkowska], Kraków 2002.

Netografia

- Embassy of Afghanistan in Washington D.C., *History*, <http://www.embassyofafghanistan.org/page/history>.
- Embassy of the United States in Kabul, *Previous U.S. Ambassadors to Afghanistan*, <http://kabul.usembassy.gov/previous-us-ata.html>.
- Harvey Katherine, *Afghanistan, The United States, and the Legacy of Afghanistan's Civil War*, <http://www.stanford.edu/class/e297a/Afghanistan,%20the%20United%20States.htm>.
- Hiebert Fredrik T., Sandberg Curtis N., Thornton Christopher P., *Remembering the Past: The Early Years of U.S.-Afghan Relations*, <http://www.meridian.org/in-small-things-remembered/about-the-exhibition/remembering-the-past-the-early-years-of-u-s-afghan-relations>.
- Institute of Cultural Diplomacy, *Afghan - US Relations*, http://www.culturaldiplomacy.org/understanding-afghanistan/index.php?en_afmusa_relations.